

Franz (Franciscus Hieronimus) Thomasberger – morawski rzeźbiarz na Śląsku i w Wielkopolsce w pierwszej połowie XVIII wieku

Bartłomiej ŁYCZAK

Gdańsk, Uniwersytet Gdański

<https://orcid.org/0000-0002-1128-1376>

ABSTRAKT W 1934 r. Alfred Brosig opublikował treść kontraktu na wykonanie figur na fasadę kościoła św. Franciszka Serafickiego w Poznaniu zawartego w 1729 r. we Wschowie między bernardynami a „Franciszkiem Domusbergier, snycerzem i kamieniarzem”. Ten zaginiony obecnie dokument był dotąd jedynym świadectwem działalności tego twórcy. Kwerendy źródłowe w polskich i czeskich archiwach pozwoliły ustalić, że Franz (Franciscus Hieronimus) Thomasberger urodził się w Brnie w 1696 r., a jego ojcem był rzeźbiarz Matthias Thomasberger. W 1721 r. osiadł w Nysie, gdzie ożenił się, uzyskał obywatelstwo i tytuł mistrzowski. Pracował tam m.in. nad dekoracją niezachowanej fontanny w ogrodzie rezydencji biskupów wrocławskich. Pod koniec lat 20. Thomasberger przeniósł się do leżącej w Rzeczypospolitej Wschowy: w 1729 r. został obywatelem miasta, a dwa lata później członkiem cechu murarzy i kamieniarzy, zmarł w 1744 r. Na podstawie analizy stylistyczno-porównawczej można mu przypisać kilka figur na terenie Wschowy, głównie w kościele Bernardynów, oraz rzeźbę św. Jana Nepomucena w Kościanie, zapewne pochodzącą z tamtejszej świątyni bernardyńskiej.

SŁOWA-KLUCZE cechy rzemieślnicze, Poznań, rzeźba, sztuka nowożytna, Wschowa, bernardyni, Nysa

ABSTRACT *Franz (Franciscus Hieronymus) Thomasberger, a Moravian Sculptor in Silesia and Greater Poland in the First Half of the 18th Century.* In 1934, Alfred Brosig published the contents of a contract for the making of figures for the façade of the church of the Seraphic St Francis in Poznań, concluded in 1729 in Wschowa between the Bernardines and one “Franciszek Domusbergier, woodcarver and stonemason”. This document, now lost, was until recently the only evidence of this artist’s activity. Source queries in Polish and Czech archives have established that Franz (Franciscus Hieronymus) Thomasberger was born in Brno in 1696 and that his father was the sculptor Matthias Thomasberger. In 1721, he settled in Nysa, where he married, soon after obtaining citizenship and the title of a master craftsman. While in Nysa he worked, among others, on the decoration of the fountain (now lost) in the garden of the residence of the bishops of Wrocław. In the late 1720s, he moved to Wschowa, a town located in the Commonwealth of Poland and Lithuania, becoming its citizen in 1729. Two years later he was granted membership in the guild of masons and stonemasons; he died in 1744. Several statues in Wschowa, mainly in the Bernardine church, and a sculpture of St John of Nepomuk in Kościan, originally probably in the local Bernardine monastery, have been attributed to him on the basis of stylistic similarities.

KEYWORDS Bernardines, craft guilds, early modern art, Nysa, Poznań, sculpture, Wschowa

CZWARTEGO grudnia 1729 r. Jan Kapistran Szysiecki, kustosz poznańskich bernardynów oraz definityw generalny zakonu, podpisał we Wschowie kontrakt z „p. Franciszkiem Domusbergier[em], snycerzem i kamieniarzem” na wykonanie piaskowcowych figur mających ozdobić fasadę kościoła pw. św. Franciszka Serafickiego w Poznaniu¹. Umowa była dołączona do kroniki zakonnej, obecnie zaginionej, a przed II wojną światową znajdującej się w zbiorach Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk². Treść dokumentu znana jest dzięki wypisowi Alfreda Brosiga opublikowanemu w roku 1934³. Zakontraktowany przez poznańskich bernardynów rzeźbiarz był dotąd postacią bliżej nieznaną badaczom sztuki. Poświęcone mu krótkie hasła biograficzne w *Słowniku artystów polskich i obcych*

w Polsce działających oraz *Allgemeines Künstlerlexikon* przygotowane zostały wyłącznie na podstawie informacji przekazanych przez Brosiga⁴. Z kolei Marta Małkus, przypisując twórcy realizację we Wschowie, zasugerowała, że należał on do zakonu franciszkanów⁵. Prawdziwa tożsamość Franza (Franciscusa Hieronimusa) Thomasbergera – tak w rzeczywistości brzmiało nazwisko wschowskiego rzeźbiarza⁶ – ujawniła się dopiero po przebadaniu dokumentów źródłowych przechowywanych w archiwach polskich i czeskich. Pozwoliło to na przynajmniej częściowe zrekonstruowanie kariery tego twórcy, a analiza stylistyczno-porównawcza na powiązanie z nim kolejnych dzieł.

Według informacji zawartej we wpisie do księgi obywateli Wschowy ojcem Franza był rzeźbiarz

1. Andrzej Kuszelski, „Historia budowy i wyposażenia kościoła bernardyńskiego. Z prac nad katalogiem zabytków Poznania”, *Kronika Miasta Poznania* 62, nr 3–4 (1994), s. 413–414. Na temat Szysieckiego (ok. 1680–1753) zob. Kamil Kantak, „Sylwetki Bernardynów poznańskich – Jan Kapistran Szysiecki”, *Kronika Miasta Poznania* 8, nr 1 (1930), s. 68–87; Salezy Bogumił Tomczak, „Jan Kapistran Szysiecki, zasłużony bernardyn poznański z przełomu XVII i XVIII stulecia”, *Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski* 9 (2014), s. 127–152, <https://doi.org/10.14746/e.2014.9.6>.
2. Kamil Kantak, „Kronika Bernardynów poznańskich”, *Kronika Miasta Poznania* 3, nr 10 (1925), s. 214; *Kroniki Bernardynów poznańskich*, oprac. Salezy Bogumił Tomczak, Jacek Wiesiołowski (Poznań: Wydawnictwo Miejskie, 2002), s. 266.
3. Alfred Brosig, *Materiały do historii sztuki wielkopolskiej* (Poznań: s.n., 1934), s. 300–301; ponownie opublikowana w: Tomczak, „Jan Kapistran Szysiecki”, s. 135.
4. „Domusbergier (Domusbieger) Franciszek”, w: *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających. Malarze – rzeźbiarze – graficy*, t. 2 (Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1975), s. 86; Christine Rohrschneider, „Domusbergier (Domusbieger) Franciszek”, w: *Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, t. 28 (München–Leipzig: K. G. Saur, 2001), s. 474. Zob. też: Rafał Plebański, „XVIII-wieczna rzeźba kamienna w Wielkopolsce”, *Ochrona Zabytków* 52, nr 3 (1999), s. 292.
5. Marta Małkus, „Rozdaję szczerze to co mam... Pomnik nagrobny Mikołaja Niezychowskiego u wschowskich bernardynów”, w: *Rycerze – szlachta – ziemianie. Szlachetnie urodzeni na ziemi wschowskiej i pograniczu wielkopolsko-śląskim*, red. Paweł Klint, Marta Małkus, Kamila Szymańska (Wschowa–Leszno: Muzeum Okręgowe w Lesznie, Muzeum Ziemi Wschowskiej, Stowarzyszenie Czas A.R.T., 2014), s. 302.
6. Nazwisko rzeźbiarza w prawidłowej formie zostało wymienione w: Irena Kubistalowa, Barbara Zabawa, „Wschowa, «civitas secundi ordinis». Mecenas artystyczny mieszczaństwa od XVI do XVIII w.”, w: *Sztuka miast i mieszczaństwa XV–XVIII wieku w Europie Środkowowschodniej*, red. Jan Harasimowicz (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1990), s. 408.

Matthias Thomasberger⁷. Ten znany z działalności w morawskim Brnie twórca pochodził z wioski Morgenland (pow. Bruntál) położonej nieopodal miejscowości Malá Morávka, gdzie 25 lutego 1668 r. jako syn Hansa i Reginy został ochrzczony w katolickiej farze⁸. Naukę rzemiosła odbył w nieznanym dotąd ośrodku, a obywatelstwo Brna uzyskał 15 czerwca 1694 r.⁹ Był jednym z sygnatariuszy przedłożonego Radzie Miasta 18 października 1700 r. statutu Bractwa św. Łukasza zrzeszającego tamtejszych malarzy i rzeźbiarzy; w latach 1704–1709 pełnił funkcję starszego tej organizacji¹⁰. Zmarł 1 grudnia 1711 r.¹¹

Przez długi czas nazwisko Matthiasa Thomasbergera funkcjonowało w literaturze przedmiotu bez powiązania z istniejącymi realizacjami rzeźbiarskimi¹². Dopiero w 2006 r. Miloš Stehlík połączył z nim kilka

prac w kamieniu i w drewnie zlokalizowanych w Brnie i najbliższych okolicach¹³. Wśród przypisywanych mu kamiennych dzieł na terenie miasta można wymienić wapienne epitafium Johanna Geорга Metzburga w kościele św. Jakuba z 1698 r., wolno stojącą grupę Pożegnania Chrystusa z Marią z roku 1710 oraz figurę Jana Nepomucena na wzgórzu zamku Špilberk. Pracował ponadto na zlecenie Antonína Amata hrabiego Serényi w Lomnicach, gdzie wykonał kolumnę maryjną ustawioną w 1710 r. na placu przed kościołem Najświętszej Marii Panny, a w drewnie nastawę ołtarza w kaplicy św. Antoniego Padewskiego oraz klęcznik na zamku. Wiadomo też, że zatrudniony był na dworze hrabiego Dominika Andreasa von Kaunitz¹⁴.

Matthias Thomasberger 30 czerwca 1694 r. poślubił Judith, córkę Paula Schwantzký'ego z Miroslavia

7. Archiwum Państwowe w Zielonej Górze (dalej: APZG), Akta miasta Wschowy, sygn. 409: [Księga przyjęć do prawa miejskiego, 1694–1754], s. 267.

8. Zemský archiv v Opavě, sygn. Br VII 1: [Akta metrykalne parafii Malá Morávka, 1661–1724], s. 18. Tereny te należały wówczas do Zakonu Niemieckiego, od 1639 r. miały status mniejszego państwa stanowego w obrębie Śląska (Herrschaft Freudenthal); zob. Winfried Irgang, *Freudenthal als Herrschaft der Deutschen Ordens 1621–1725* (Bonn–Bad Godesberg: Verlag Wissenschaftliches Archiv, 1971), s. 33–36.

9. H. K., „Das Bürgerbuch bey den königlichen Brünnner Magistrat”, *Brünnner Wochenblatt zur Beforderung der Vaterlandskunde zur Belehrung und Unterhaltung*, nr 22 (18 III 1825), s. 86.

10. Julius Leisching, „Die St. Lucasbruderschaft der Maler und Bildhauer von Brünn (Fortsetzung)”, *Mittheilungen des Mährischen Gewerbe-Museums* 17, nr 6 (1899), s. 44; Lucie Vorálková, „Morový sloup v Lomnici u Tišnova” (rozprawa licencjacka, Masarykova Univerzita Brno, 2014), s. 42–43.

11. Cecilie Hálová-Jahodová, *Brno. Stavební a umělecký vývoj města* (Praha: Pražské Nakladatelství V. Poláčka, 1947), s. 160.

12. „Thomasberger, Mathias”, w: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, t. 33, red. Hans Vollmer (Leipzig: Verlag von E. A. Seemann, 1939), s. 69; Prokop Toman, „Thomasberger, Matěj”, w: *Nový slovník československých výtvarných umělců*, t. 2 (Ostrava: Výtvarné Centrum Chagall, 1993), s. 588.

13. Miloš Stehlík, „«Mistr lomnického sloupu» – materiálový příspěvek k baroknímu sochařství na Moravě”, *Památková péče na Moravě. Monumentorum Moraviae tutela* 11 (2006), s. 43–50.

14. Maria Pözl-Maliková, „Zur Typenbildung bei Giovanni Giuliani. Die Bedeutung der Statuetten Duquesnoys in der Liechtensteinischen Kunstkammer für sein Werk”, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. F, Řada uměnovědná* 42–44, F37–39 (1993–1995), s. 18, pryp. 30.

(pow. Znojmo)¹⁵. Ich drugi syn ochrzczony został 30 września 1696 r. w katolickim kościele św. Jakuba w Brnie jako Hieronimus Franciscus, jednak w przyszłości używał drugiego imienia¹⁶. Szczegóły jego nauki oraz pełna trasa wędrówki czeladniczej nie są na obecnym etapie badań znane. Hipotetycznie można przyjąć, że we wczesnym okresie życia terminował w warsztacie ojca, co było powszechnie stosowaną

praktyką¹⁷. Potencjalnym miejscem jego praktyki czeladniczej mógłby być Ołomuniec, drugi obok Brna ważny ośrodek rzeźbiarski regionu na początku XVIII w.¹⁸; działał tam Augustin Johann Thomasberger, zapewne krewny Matthiasa¹⁹. Do momentu odnalezienia odpowiednich zapisów źródłowych należy jednak przypuszczenia te traktować z dużą dozą ostrożności.

15. Moravský zemský archiv v Brně, sygn. 16886: [Księga ślubów parafii św. Jakuba w Brnie, 1643–1729], s. 764.

16. Ibid., sygn. 16860: [Księga chrztów parafii św. Jakuba w Brnie, 1687–1704], s. 333. Vorálková („Morový sloup v Lomnici”, s. 41) zasugerowała, że dziecko zmarło krótko po porodzie, nie odwołując się jednak do żadnych źródeł (warto dodać, że księga zgonów parafii św. Jakuba w Brnie zaginęła); w świetle ustaleń przedstawionych w niniejszym artykule należy informację tę uznać za błędną.

17. Por. m.in. *Teatr i mistyka. Rzeźba barokowa pomiędzy Zachodem a Wschodem*, kat. wyst., Muzeum Narodowe w Poznaniu, red. Konstanty Kalinowski (Poznań: Muzeum Narodowe w Poznaniu, 1993), passim; Bartłomiej Łyczak, *Toruński cech rzeźbiarski i snycerka na obszarze jego oddziaływania w latach 1695–1793* (Warszawa: DiG, 2018), s. 32.

18. Por. Miloš Stehlík, „Moravské sochařství první poloviny 18. Století”, w: *Michal Klahr starszy i jego środowisko kulturowe*, red. Jan Wrabec (Wrocław: Uniwersytet Wrocławski – Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych, 1995), s. 116–119.

19. W literaturze przedmiotu można odnaleźć informację, że Augustin Johann Thomasberger urodził się w 1676 lub 1679 r. w Malej Morávce, nie potwierdzają tego jednak wpisy w księdze metrykalnej tamtejszej parafii. Przy okazji jego ślubu z Cathariną, córką rzeźbiarza Hansa Ludwiga Hertzoga, w kościele NMP na Przedzamczu w Ołomuńcu 16 VII 1703 r. jako miejsce pochodzenia wskazano Bruntál oddalony od Malej Morávki o zaledwie 15 km. Warto dodać, że z uwagi na podane w źródle nazwisko Augustin Berger uważano dotąd, że był to inny rzeźbiarz, jednak Augustin Thomasberger miał w następnych latach trójkę dzieci z żoną o imieniu Catharina, a w 1715 r. odkupił od Hertzoga dom – Zemský archiv v Opavě, sygn. O IV 2: [Akta metrykalne parafii NMP na Przedzamczu w Ołomuńcu, 1682–1712], s. 191; Adolf Nowak, *Kirchliche Kunst-Denkmale aus Olmütz* (Olmütz: Kaiser Franz Josef-Gewerbe-Museum, 1892), s. 4; Julius Röder, „Hertzog Hans Ludwig”, w: *Die Olmützer Künstler und Kunsthandwerker des Barock*, t. 1: *Maler, Bildhauer, Goldschmiede, Goldschläger, Gold- und Silberarbeiter, Perlhefter und Glaser (Glas-maler, Glasschneider, Spiegelmacher)* (Olmütz: Verlag der Heimatblätter für die Olmützer Sprachinsel und das Odergebirge, 1934), s. 74; id., „Thomasberger Augustin Johann”, w: *Die Olmützer Künstler*, s. 136–137; „Thomasberger, Augustin Joh.”, w: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, t. 33, s. 68–69; Prokop Toman, „Thomasberger, Augustin”, w: *Nový slovník československých výtvarných umělců*, t. 2, s. 588; Jürgen Tiede, „Berger, Augustin”, w: *Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, t. 9 (München–Leipzig: K. G. Saur, 1994), s. 342.

Franz Thomasberger w ramach wędrówki czeladniczej trafił ostatecznie do Nysy, miasta będącego rezydencją biskupów wrocławskich, przeżywającego wówczas okres wzmożonych prac budowlanych i działań artystycznych pod egidą biskupa Franza Ludwiga von Pfalz-Neuburg (1683–1732)²⁰. Najwcześniejsza odnaleziona wzmianka na temat Thomasbergera, z 6 maja 1721 r., dotyczy zawartego tego dnia w nyskim kościele św. Jakuba ślubu z Anną Apolonią (w innych źródłach występującą też jako Anna Antonia, Anna Antonina lub Anna Johanna), córką Leopolda Lehmana z Wrocławia²¹. Thomasberger został określony wówczas jako kawaler i rzeźbiarz. Wkrótce uzyskał prawa miejskie i niewątpliwie uprawnienia mistrzowskie, gdyż w notatce o chrzcie najstarszego potomka, Franciscusa Josepha urodzonego 7 kwietnia 1722 r. (i zmarłego w dzieciństwie), widnieje już jako obywatel Nysy²². W następnych latach przyszły na świat kolejne dzieci mistrza: Maximilian Antonius (ur. 17 VII 1723), Maria Theresa (ochrzczona 5 V 1725, zmarła w dzieciństwie) i Maria Johanna Clara (ochrzczona

16 VIII 1726, ślub z Joachimem Chodaszewskim 6 XI 1753 we Wschowie)²³.

Informacje o działalności artystycznej Thomasbergera w Nysie ograniczają się do zachowanej w Archiwum Państwowym we Wrocławiu korespondencji odnoszącej się do powstania fontanny zdobiącej ogród przy rezydencji biskupiej, częściowo opublikowanej w 1916 r. przez Bernharda Patzaka²⁴. Drugiego kwietnia 1723 r. kanclerz dworu Sylvius von Hohenhausen skierował do biskupa pismo, w którym opisał postępy w pracach nad obiektem, pod który wykonano już fundamenty²⁵. Stwierdził on, że mające zdobić fontannę cztery męskie figury miałyby zbyt duże proporcje względem basenu, a w związku z tym woda wylewająca się z trzymanyh przez postacie amfor wyciekałaby poza obręb ujęcia. Zaproponował, aby przygotowanie nowych rzeźb powierzyć przybyłemu niedawno do Nysy Thomasbergerowi. Nadmieniał przy tym, że mistrz dostarczył wcześniej dwie „zbierające wiele pochwał” nastawy ołtarzowe do kościoła św. Jakuba²⁶. Niestety nie udało się dotąd ustalić bliższych

20. Gerhard Lutz, „Fürstbischof Franz Ludwig von Pfalz-Neuburg und seine Residenz Neisse”, w: *Nysa. Sztuka w dawnej stolicy księstwa biskupiego*, red. Ryszard Hołownia, Mateusz Kapustka (Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 2008), s. 195–204.

21. Family History Library, Salt Lake City, Utah (dalej: FHL), mikrofilm 008245325: [Trauungsbuch, Neisse, St. Jakobskirche, 1675–1745, rechte Seite], s. 237.

22. FHL, mikrofilm 008245299: Baptisterio Logium sive Liber Baptismalis Parochialis et Collegiatae Ecclesiae S. Jacobi Nissae [1712–1729, linke Seite], s. 283; Bernhard Patzak, „Der ehemalige fürstbischöfliche Lustgarten zu Neisse. Ein Beitrag zur schlesischen Kultur- und Kunstgeschichte”, *Oberschlesische Heimat. Zeitschrift des Oberschlesischen Geschichtsvereins* 12, nr 2 (1916), s. 75.

23. FHL, mikrofilm 008245299: Baptisterio Logium sive Liber Baptismalis Parochialis et Collegiatae Ecclesiae S. Jacobi Nissae [1712–1729, linke Seite], s. 395; mikrofilm 008245300: Baptisterio Logium sive Liber Baptismalis Parochialis et Collegiatae Ecclesiae S. Jacobi Nissae [1712–1729, rechte Seite], s. 325, 436; Muzeum Ziemi Wschowskiej (dalej: MZW), Katholische Pfarrkirche Fraustadt. Trauungen 1710–1771, s. 167.

24. Archiwum Państwowe we Wrocławiu (dalej: APWr), Księstwo Nyskie, sygn. 97: [Bischöflichen Ziergärten, die Anlegung von Springbrunnen], s. 63–66, 68–71; Patzak, „Der ehemalige fürstbischöfliche Lustgarten zu Neisse”, s. 71–75.

25. APWr, Księstwo Nyskie, sygn. 97, s. 63–65; Patzak, „Der ehemalige fürstbischöfliche Lustgarten zu Neisse”, s. 73, 75.

26. W dokumencie padło określenie „hiesiger Collegiat Kirche” (kościół kolegiacki), co według Bernharda Patzaka mogło oznaczać świątynię Bożogrobców pw. św. św. Piotra i Pawła, odbudowaną w barokowym stylu w latach 20. XVIII w. Status kolegiaty od 1650 r. miała jednak fara pw. św. Jakuba; por. [Richard] Völkel, „Die persönliche

informacji na temat tych dzieł: nie wiadomo jak wyglądały, jakie wezwanie nosiły i gdzie dokładnie były ustawione; zapewne zostały usunięte w wyniku działań wojennych na początku XIX w. albo podczas regotyzacji wnętrza świątyni pod koniec tego stulecia²⁷.

Drugim dokumentem dotyczącym sprawy fontanny jest notatka z objaśnieniami, załączona pierwotnie do sporządzonego przez Thomasbergera rysunkowego projektu, niestety niezachowanego²⁸. Rzeźbiarz stwierdził, że miejscowy kamień nie nadaje się do wykonania figur oraz ornamentów roślinnych, które miały zdobić dzieło, i zamierzał w tym celu sprowadzić morawski „Maledeyerstein”, czyli piaskowiec z okolic Maletína, położonego około 45 km na północny zachód od Ołomuńca²⁹. Koszt prac wraz z wydobyciem oraz transportem kamienia wycenił na 250 talarów. Biskup uznał cenę za zbyt wygórowaną i ostatecznie ugodzono się na 350 florenów (175 talarów). Według informacji w liście von Hohenhausena z 6 maja 1723 r. Thomasberger zobowiązał się wykonać fontannę (oprócz fundamentów) ze sprowadzonego na własny koszt piaskowca maletyńskiego według zaakceptowanego projektu tak szybko, jak to możliwe i z pomocą

dwóch czeladników³⁰. Rzemieślnik bezzwłocznie wyruszył do Bruntálu w celu zorganizowania zakupu odpowiedniego kamienia, który miałby zostać przetransportowany przez leżący już na terenie Księstwa Nyskiego Würbenthal (obecnie Vrbno pod Pradědem, pow. Bruntál). Efekt prac nad dekoracją ogrodu biskupiego nie jest znany, założenie zostało bowiem zniszczone podczas oblężenia pruskiego w 1741 r.³¹ Jedynym źródłem ikonograficznym jest schematyczny rysunek Friedricha Bernharda Wenera w *Silesia in Compendio seu Topographia das ist Praesentatio und Beschreibung des Herzogthums Schlesiens*³². Widoczne są na nim trzy fontanny, z których jedną zdobi dużych rozmiarów figura. Nie sposób jednak stwierdzić, na ile szkic ten odpowiadał rzeczywistości.

Środowisko rzeźbiarskie Nysy w pierwszej tercji XVIII w. pozostaje zagadnieniem nie w pełni rozpoznanym. Trudności sprawia już kwestia organizacji tej dziedziny wytwórczości w ramach cechów rzemieślniczych. Wiadomo, że kamieniarze współtworzyli jedną organizację z murarzami; w Archiwum Państwowym w Opolu zachowała się księga tej korporacji³³. Rzeźbiarze natomiast mieli być zrzeszeni razem z malarzami

Zusammensetzung des Neisser Kollegiatkapitels während seiner Residenz in der Altstadt Neisse 1477–1650 an der Kollegiatkirche zu SS Johannes Ev. und Nikolaus”, *Bericht der Wissenschaftlichen Gesellschaft Philomathie in Neisse* 42 (1938), s. 16–18.

27. Wincenty Urban, „Kościół pod wezwaniem św. Jakuba w Nysie”, *Nasza Przeszłość* 26 (1971), s. 120–125.

28. APWr, Księstwo Nyskie, sygn. 97, s. 66; Patzak, „Der ehemalige fürstbischöfliche Lustgarten zu Neisse”, s. 73.

29. Na temat piaskowca maletyńskiego por. Jan Šrámek, „Maletínské a mladějovské pískovce na Čestném sloupu Nejsvětější Trojice v Olomouci”, *Zprávy o geologických výzkumech* 37 (2004), s. 158–161.

30. APWr, Księstwo Nyskie, sygn. 97, s. 69–71; Patzak, „Der ehemalige fürstbischöfliche Lustgarten zu Neisse”, s. 73–74.

31. Janusz Kęmbłowski, *Nysa* (Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1972), s. 228–229.

32. Friedrich Bernhard Werner, *Silesia in Compendio. Seu Topographia das ist Praesentatio und Beschreibung des Herzogthums Schlesiens*. [...] *Pars I* [...], Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego, sygn. IV F 113b wol. 1, s. 425 [wg nowej paginacji]. Reprodukacja w: Krzysztof Eysmontt, „Śląskie ogrody XVII i XVIII w.”, w: *Z dziejów sztuki śląskiej*, red. Zygmunt Świechowski (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978), s. 290, il. 6.

33. Archiwum Państwowe w Opolu (dalej: APO), Cechy miasta Nysy, sygn. 248: Der Steinmetzer und der Maurer Zech Buch, [1584–1869].

i sztukatorami³⁴; wszelkie akta dotyczące tego cechu zaginione były już w dwudziestoleciu międzywojennym³⁵. Franz Thomasberger nie został odnotowany w księdze murarzy i kamieniarzy ani jako zatrudniony okresowo czeladnik, ani jako mistrz, zatem zapewne należał do organizacji malarsko-rzeźbiarsko-sztukatorskiej. Pomimo tego, jak dowodzi przytoczona przez Patzaka umowa dotycząca pracy w ogrodzie biskupim, wykonywał on rzeźby w kamieniu, podobnie zresztą jak działający w Nysie w latach 1732–1758 Anton Jörg³⁶, również niewymieniany w aktach cechu kamieniarsko-murarskiego. Biorąc pod uwagę specyfikę systemu cechowego, opierającego się na ścisłym rozdziale kompetencji pomiędzy poszczególnymi zawodami, należy przyjąć, że wykonywanie wszelkiego rodzaju figur, zarówno drewnianych, jak i kamiennych, leżało w gestii rzeźbiarzy, a nie kamieniarzy.

W literaturze przedmiotu znanym z nazwiska nyskim mistrzom kamieniarskim bywają niekiedy przypisywane różne dzieła rzeźby kamiennej w mieście i jego okolicach. Zapewne najważniejszym przedstawicielem tej profesji był czynny w Nysie od roku 1690 aż do śmierci 22 marca 1727 r. Caspar Herberg, co warto

zaznaczyć, przybysz z Brna. Jego warsztat zrealizował marmurowe okładziny wewnątrz kaplic św. Elżbiety (1680–1700) i Bożego Ciała (1716–1724, wraz z Johannem Adamem Karingerem) w katedrze we Wrocławiu oraz portal kościoła Jezuitów w Nysie (1695)³⁷. Ostatnio, co prawda hipotetycznie, ale też nie podając jakichkolwiek argumentów przemawiających za tym przypuszczeniem, Michał Wardzyński zasugerował jego autorstwo w przypadku wystawionej w latach 1700–1701 fontanny Trytona w Nysie, wzorowanej na rzymskim dziele Gianlorenza Berniniego³⁸. W okresie działalności Thomasbergera funkcjonował także warsztat prowadzony przez Carla Schleina, mistrza od 1723 r., zmarłego 4 grudnia 1746 r.³⁹ Zatrudniony był on przy budowie kościoła Jezuitów w Brzegu i zapewne na tej podstawie przypisuje się mu, choć nie bezkrytycznie, wykonanie kolumny Trójcy Świętej w tej miejscowości, wystawionej w 1731 r. z fundacji Johanna Christopha Melchera, murarza kierującego pracami budowlanymi przy jezuickiej świątyni⁴⁰. Innymi dziełami Schleina miałyby być ustawiona na wysokim cokole figura św. Jana Nepomucena przy kościele św. Franciszka (1744) oraz kapliczka św. Rocha

34. Gwido Chmarzyński, Mieczysław Gładysz, Stanisław Golachowski, „Region opolski”, w: *Górny Śląsk*, t. 2 (Poznań: Instytut Zachodni, 1959), s. 313; Józef Leszczyński, „Zarys dziejów miasta do roku 1740”, w: *Miasto Nysa. Szkice monograficzne*, red. Janusz Kroszel, Stefan Popiołek (Wrocław: Instytut Śląski w Opolu, 1970), s. 60.

35. Walter Krause, *Grundriss eines Lexikons bildender Künstler und Kunsthandwerker in Oberschlesien von den Anfängen bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts* (Oppeln: Verlag Der Oberschlesier, 1933), s. 11.

36. Tadeusz Chrzanowski, Marian Kornecki, *Sztuka Śląska Opolskiego. Od średniowiecza do końca w. XIX* (Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1974), s. 285, 295; Konstanty Kalinowski, *Rzeźba barokowa na Śląsku* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986), s. 198–200.

37. Michał Wardzyński, „Marmury dolnośląskie. Zarys dziejów wydobycia i artystycznego wykorzystania w kamieniarstwie i rzeźbie w epoce nowożytnej na Śląsku i w Rzeczypospolitej”, w: *Rzeźba barokowa na Dolnym Śląsku w 2. połowie XVII wieku*, red. Artur Kolbiarz (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2020), s. 123–125, 129–130.

38. *Ibid.*, s. 126.

39. Bernhard Patzak, *Die Jesuitenbauten in Breslau und ihre Architekten. Ein Beitrag zur Geschichte des Barockstiles in Deutschland* (Strassburg: J. H. Ed. Heitz [Heitz & Mündel], 1918), s. 267–268, 274, 364–366.

40. Mieczysław Zlat, *Brzeg* (Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979), s. 156–158; Chrzanowski, Kornecki, *Sztuka Śląska*

w Nysie (1739)⁴¹. Co godne podkreślenia, autor hasła poświęconego Schleinowi w *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler* zasugerował, że w wyżej wymienionych dziełach wykonał on jedynie partie architektoniczne, co wpisuje się w przedstawioną wyżej propozycję rozdziału prac między rzeźbiarzami a kamieniarzami⁴². Z drugiej strony, w ramach prac nad fasadą kościoła Jezuitów w Brzegu Schlein miał wykonać krucyfiks unoszony przez anioły – ostatecznie niezrealizowany⁴³. Kwestia ta wymaga dalszych badań archiwalnych oraz pogłębionej analizy zachowanych dzieł. W ramach uzupełnienia wiedzy na temat środowiska kamieniarzy nyskich warto jeszcze nadmienić, że w omawianym okresie działał także pomijany dotąd przez badaczy Johann Deutschell (Teutschel), który opłacał składki cechowe w latach 1725–1732⁴⁴.

Pod koniec lat 20. z nieustalonych dotąd przyczyn Thomasberger opuścił Nysę i przeniósł się do leżącej na terenie Rzeczypospolitej Wschowy, gdzie po raz pierwszy został odnotowany 5 stycznia 1729 r.

w wieku 32 lat. Otrzymał wówczas obywatelstwo miasta po opłaceniu czterech talarów wpisowego⁴⁵. W tym samym roku, 18 maja, zatwierdzono kupno przez niego domu narożnego obok bramy przy Nonnengasse⁴⁶. Nieruchomość należała wcześniej do mielarza i piwowara Matthæusa Hoffmanna, a wyceniona została na 310 marek (grzywien), przy czym płatność rozłożono na cztery roczne raty. Rzeźbiarz mieszkał w tym miejscu do końca życia⁴⁷.

Piętnastego maja 1731 r. Thomasberger został wpisany w poczet członków wschowskiego cechu murarzy i kamieniarzy (zob. Aneks 1)⁴⁸. Odnotowano przy tym, że mistrz ofiarował rzeźbioną zawieszkę, zapewne umieszczoną następnie na wilkomie organizacji⁴⁹. W księdze cechowej jego nazwisko więcej już nie występuje, nie ma też żadnej wzmianki o przyjęciu przez niego ucznia. W 1735 r. Thomasberger został określony w aktach metrykalnych jako ławnik miejski (*scabinus*), tak też tytułowano go w późniejszych dokumentach⁵⁰.

Opolskiego, s. 294; Kalinowski, *Rzeźba barokowa na Śląsku*, s. 201, 131.

41. Hermann Dittrich, „Alt Neisser Kunstgewerbe”, *Jahresbericht des Neisser Kunst- und Altertums Vereins* 27 (1923), s. 6–7; Krause, *Grundriss eines Lexikons*, s. 156.

42. K. B., „Schlein, Karl Josef”, w: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, t. 30, red. Hans Vollmer (Leipzig: Verlag von E. A. Seemann, 1936), s. 102.

43. Patzak, *Die Jesuitenbauten in Breslau*, s. 274.

44. APO, Cechy miasta Nysy, sygn. 248, k. nlb. Być może tożsamy z Johannem Deichslerem zatrudnionym w latach 1735–1746 na zamku w Pszczynie; zob. Krause, *Grundriss eines Lexikons*, s. 139.

45. APZG, Akta miasta Wschowy, sygn. 409, s. 267.

46. *Ibid.*, sygn. 138: [Protokoły posiedzeń Rady Miasta, 1729–1731], s. 90–91.

47. Wymieniony został np. w spisie mieszkańców z grudnia 1743 r.; *ibid.*, sygn. 667: [Spis mieszkańców miasta i wsi miejskich, 1743], s. 15.

48. APZG, Cech murarzy i kamieniarzy miasta Wschowa, sygn. 3: [Księga protokołów cechu, 1721–1773], s. 10.

49. Por. Jacek Witecki, „Zawieszki do wilkomów i obesłania cechowe”, w: *Zabytki cechów śląskich*, red. Małgorzata Korżel-Kraśna (Wrocław: Muzeum Narodowe we Wrocławiu, 2002), s. 295–299.

50. APZG, Akta miasta Wschowy, sygn. 142: [Protokoły posiedzeń Rady Miasta, 1743–1745], s. 566; MZW, Katholische Pfarrkirche Fraustadt. Taufen 1608–1777, s. 228; Katholische Pfarrkirche Fraustadt. Trauungen 1710–1771, s. 167. W 1732 r. zgodnie z nakazem królewskim odnowiono ordynację miejską, zwiększając katolikom dostęp do stanowisk publicznych. Odtąd w Radzie Miasta oraz ławie musiało

We Wschowie urodziło się czworo dzieci rzeźbiarza: Maria Josepha (ochrzczona 28 IV 1730, zmarła 16 XII 1734), Maria Theresa (ochrzczona 5 XI 1731), Maria Anna (ochrzczona 5 VIII 1733) oraz Augustus Ignatius (ochrzczony 28 VIII 1735)⁵¹.

Franz Thomasberger zmarł 22 marca 1744 r., a sprawa spadku po nim ostatecznie została uregulowana na posiedzeniu Rady Miasta 31 grudnia 1745 r.⁵² Pieniądze pozyskane ze sprzedaży dóbr pozostałych po rzeźbiarzu rozdzielono między piątkę jego żyjących dzieci. Wartość domu przy Nonnengasse wyniosła 280 marek, natomiast ruchomości (w tym gotówki, sreber, kołder z pierza, ubrań i innych) – 704 marki 19 2/3 gr (zob. Aneks 2). Najstarszy z synów, Maximilianus Antonius, już 22 listopada 1745 r. rzekł się praw do spadku; otrzymał tylko srebrną szpadę o wartości 56 marek 12 gr⁵³. Pozostała czwórka rodzeństwa – po opłaceniu kosztów postępowania – miała otrzymać po 193 marki 46 2/3 gr⁵⁴.

Jak wspomniano wyżej, już w grudniu 1729 r. Thomasberger podpisał umowę na wykonanie dziesięciu figur przeznaczonych na fasadę poznańskiego kościoła

Bernardynów. W krótkim czasie od przeniesienia się do Rzeczypospolitej pozyskał zatem bardzo prestiżowe zlecenie związane z dekoracją ważnej świątyni w stolicy Wielkopolski. W kontrakcie zastrzeżono, że rzeźby, każda o wysokości trzech łokci (ok. 180 cm), mają być wykonane „z kamienia śląskiego” i gotowe w roku 1730 na dzień wspomnienia św. Franciszka z Asyżu, a więc 4 października⁵⁵. Całe zlecenie opiewało na 823 tymfy i jednego szóstaka, zatem na jedną rzeźbę przewidziano 82 tymfy i szóstaka, przy czym żelazo do zamocowania figur oraz koszt ich transportu pokryć mieli zleceniodawcy⁵⁶. Rzemieślnikowi wypłacono z góry siedem dukatów („czerwonych złotych”), a więc 99 tymfów i 18 groszy miedzianych, oraz ofiarowano dodatkowo połać mięsa i cztery ćwiertnie żyta. Przy zawarciu umowy obecni byli bernardyni wschowscy – Jan Kamiński, „ojciec prowincji”, kronikarz zakonu, zasłużony dla odnowienia miejscowego kościoła, oraz syndyk Jan Wiliński⁵⁷.

Pomimo poważnego zniszczenia świątyni bernardyńskiej w 1945 r. figury niemal w komplecie zachowały się do dziś⁵⁸. Przedstawiają Matkę Bożą

zasiadać ich przynajmniej dwóch. Zob. Andrzej Nowakowski, *Wschowa i ziemia wschowska w dawnej Polsce (do roku 1793)* (Białystok: „Temida 2”, 1994), s. 123.

51. APZG, Akta miasta Wschowy, sygn. 142, s. 567; MZW, Katholische Pfarrkirche Fraustadt. Taufen 1608–1777, s. 206, 211, 218, 228; Katholische Pfarrkirche Fraustadt. Trauungen 1710–1771, s. 167; Katholische Pfarrkirche Fraustadt. Verstorbene 1708–1735, s. nlb.

52. APZG, Akta miasta Wschowy, sygn. 142, s. 566–572.

53. Ibid., s. 545–546.

54. Ibid., s. 569–570.

55. Brosig, *Materiały do historii sztuki wielkopolskiej*, s. 300–301.

56. Według uniwersału ustalającego stosunek wartości monet z 1717 r. dukat warty był 14 tymfów i 8 groszy miedzianych, natomiast tymf 38 groszy miedzianych, czyli 3 szóstaki; zob. Zbigniew Żabiński, *Systemy pieniężne na ziemiach polskich* (Wrocław–Warszawa–Kraków–Łódź–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981), s. 132, tab. 78.

57. Na temat Kamińskiego (ok. 1675–1729) zob. Kamil Kantak, „Kronika bernardynów toruńskich”, *Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu* 32 (1925), s. 105–107.

58. W literaturze odnaleźć można informację o ich zniszczeniu; zob. Anna Dobrzycska, „Rzeźba do końca XIX w.”, w: *Dziesięć wieków Poznania*, t. 3: *Sztuki plastyczne* (Poznań–Warszawa: Wydawnictwo „Sztuka”, 1956), s. 101–102; Rohrschneider, „Domusbergier (Domusbieger) Franciszek”, s. 474. Fasadę z zachowanymi rzeźbami przedstawiają wykonane krótko po wojnie fotografie, m.in. autorstwa Romana Ulatowskiego; zob. Salezy Bogumił Tomczak, „Kościół św. Franciszka z Asyżu i klasztor

oraz świętych związanych z zakonem franciszkańskim, ukazanych ze swoimi tradycyjnymi atrybutami, w habitach przepasanym sznurem z trzema supłami⁵⁹. W dolnej kondygnacji od lewej strony znajdują się wizerunki: św. św. Jakuba z Marchii trzymającego kielich z wychodzącym zeń wężem (il. 1), Bernardyna ze Sieny z prętem zwieńczonym monogramem IHS w promieniach, Jana Kapistrana z chorągwią na drzewcu zakończonym krzyżem (il. 2), Franciszka Solano udzielającego chrztu klęczącemu u jego nóg Indianinowi oraz Piotra z Alkantary trzymającego krzyż (il. 3). W drugiej kondygnacji umieszczono postacie dwóch biskupów z zakonu franciszkanów w szatach odpowiadających ich godności: św. św. Bonawentury z księgą i krzyżem oraz Ludwika z Tuluzy z pastorałem (il. 4). W szczycie fasady ustawiono rzeźby św. Franciszka z Asyżu trzymającego krucyfiks, Matki Bożej w typie Immaculaty⁶⁰ oraz św. Antoniego z Padwy z Dzieciątkiem na ramieniu.

Figury te nie należą do dzieł o wysokiej jakości artystycznej, są grubo ciosane, o kanciastych obrysach, ich pozy są sztywne i nieporadnie kształtowane, a twarze schematyczne i pozbawione cech

indywidualnych. Powody zatrudnienia przez poznańskich bernardynów tak słabego technicznie twórcy, do tego spoza miasta, pozostają nieznane. Środowisko rzeźbiarskie w stolicy Wielkopolski w pierwszej połowie XVIII w. nie stanowiło dotąd przedmiotu pogłębionych badań. Skromna i bardzo ogólna literatura tematu wymienia pochodzącego ze szwabskiego Weingarten Franza Antona Brombachera, który w 1711 r. został obywatelem Poznania⁶¹. Jego znane realizacje – ambony w poznańskim kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa (1714) i u bernardynów w Koźminie (1725) – charakteryzują się solidnym poziomem wykonania i wykazują śląską orientację stylistyczną. Tamtejsze wpływy zaznaczały się i w późniejszym okresie: z Wrocławia przybyli do Poznania Simon Beytinger (obywatel od 1731) oraz twórcy wyposażenia kościoła Jezuitów, czyli obecnej fary (1731–1747)⁶². Zachowane na terenie miasta anonimowe dzieła z lat 20. XVIII w. nie świadczą zbyt dobrze o lokalnym środowisku. Prezentują one klasę artystyczną od przeciętnej, jak kamienna figura św. Jana Nepomucena ustawiona na Rynku Staromiejskim w 1724 r., po niską, jak stiukowe epitafium

Franciszkanów w Poznaniu w latach 1947–1957”, *Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski* 13 (2018), s. 88, il. 3, <https://doi.org/10.14746/e.2018.13.4>.

59. Kamil Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2: 1573–1795–1932 (Lwów: nakładem Prowincji Polskiej OO. Bernardynów, 1933), s. 398; *Katalog zabytków sztuki w Polsce. Seria Nowa*, t. 7: *Miasto Poznań*, red. Eugeniusz Linette, Zofia Kurzawa, Andrzej Kuszelski, cz. 2. 1: *Śródmieście. Kościoły i klasztory. 1*, red. Zofia Kurzawa, Andrzej Kuszelski (Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 1998), s. 103. Rzeźby, zwłaszcza atrybuty postaci, zostały częściowo zrekonstruowane podczas prac konserwatorskich w latach 2019–2020, przeprowadzonych przez Firmę Konserwatorską Piotr Białko Zabytki Malarstwa, Rzeźby, Architektury Sp. z o.o. z Krakowa.

60. Figura Marii uległa zniszczeniu w 1945 r. i została zrekonstruowana na podstawie dawnych fotografii; zob. Eugeniusz Linette, „Życie artystyczne – sztuka baroku”, w: *Dzieje Poznania do roku 1793*, t. 1, cz. 2, red. Jerzy Topolski (Warszawa–Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988), s. 747.

61. Stanisław Łukomski, *Koźmin Wielki i Nowy. Monografia historyczna* (Poznań: nakładem autora, 1914), s. 521–523; Eugeniusz Linette, „Kontrakty dominikanów ze snyczerzami poznańskimi Krzysztofem Redellem z 1621 i Fr. Antonim Brumbacherem z 1714 roku”, *Biuletyn Historii Sztuki* 28, nr 3–4 (1966), s. 391–392; Jakub Sito, „Rzeźba figuralna”, w: *Sztuka polska*, t. 5: *Późny barok, rokoko, klasycyzm (XVIII wiek)* (Warszawa: Arkady, 2016), s. 392–393.

62. Sito, „Rzeźba figuralna”, s. 393, 417.

1–4 Franz Thomasberger, figury z fasady kościoła św. Franciszka Serafickiego w Poznaniu: św. Jakub z Marchii, św. Jan Kapistran, św. Piotr z Alkantary, św. Ludwik z Tuluzy, 1729–1730. Fot. Bartłomiej Łyczak

zmarłego w 1727 r. biskupa pomocniczego Karola Ponińskiego w katedrze⁶³.

Mimo braków warsztatowych oraz pewnych problemów z okiełznaniem materii, Thomasberger kształtował wizerunki postaci na tyle charakterystycznie, że wskazać można kilka innych wykonanych przez niego rzeźb. Marta Małkus zwróciła już uwagę na ewidentne podobieństwo do poznańskich figur dwóch dzieł z terenu Wschowy⁶⁴. Pierwszym z nich jest pomnik nagrobny Mikołaja Niezychowskiego przy należącym niegdyś do bernardynów kościele św. Józefa (il. 5)⁶⁵. Według tablicy inskrypcyjnej ustawiony został 24 sierpnia 1731 r. Dzieło zamówiono jeszcze za życia fundatora; według zapisu w kronice wschowskiego zakonu rzeźbiarz otrzymał za nie 148 florenów węgierskich⁶⁶. Wysoki postument ozdobiono herbem Pomian umieszczonym w kartuszu podtrzymywanym przez

dwa aniołki otoczone zwojami ornamentu w postaci grubej karbowanej wstęgi z cęgami oraz liśćmi akantu. Powyżej znajdują się dwie tablice emblematyczne: róg obfitości z inskrypcją *QUOD HABEO, LARGIOR* oraz baranek z lemmą *HUMILIOR A NIMIS*. Nagrobek wieńczy figurę Ukrzyżowanego Chrystusa oraz stojących po jego bokach św. Mikołaja w stroju biskupim z księgą i trzema kulami w dłoni oraz św. Franciszka pozbawionego indywidualnych atrybutów. Figury, podobnie jak poznańskie dzieła, charakteryzują się ciężkimi proporcjami oraz sztywnymi pozami, jednak zostały wykonane z większą starannością i dbałością o detale. Na podkreślenie zasługuje także powtarzalność pewnych rozwiązań w twórczości Thomasbergera: płaszcz św. Mikołaja uformowany został w analogiczny sposób jak u św. Ludwika z Tuluzy z fasady kościoła św. Franciszka Serafickiego w Poznaniu,

63. *Katalog zabytków sztuki w Polsce. Seria Nowa*, t. 7: *Miasto Poznań*, cz. 1: *Ostrów Tumski i Śródka z Komandorią* (Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 1983), s. 35–36, il. 478; Iwona Błaszczuk, „Pomnik św. Jana Nepomucena na Starym Rynku”, *Kronika Miasta Poznania* 71, nr 2 (2003), s. 192–200.

64. Małkus, „Rozdaję szczerze to co mam”, s. 302.

65. Julius Kohte, *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Posen*, t. 3: *Die Landkreise des Regierungsbezirks Posen*, cz. 3: *Fraustadt, Lissa, Rawitsch und Gostyn* (Berlin: Julius Springer, 1896), s. 180; Małkus, „Rozdaję szczerze to co mam”, s. 289–303.

66. *Kronika Klasztoru Braci Mniejszych Obserwantów czyli Bernardynów we Wschowie 1455–1808*, tłum. Pius Antoni Turbański, maszynopis, s. 88; Małkus, „Rozdaję szczerze to co mam”, s. 299.

5 Franz Thomasberger (atryb.), pomnik nagrobny Mikołaja Niezychowskiego przy kościele św. Józefa we Wschowie, 1731. Fot. Bartłomiej Łyczak

6 Franz Thomasberger (atryb.), figura św. Jana Nepomucena na placu Świętego Jana we Wschowie, 1732. Fot. Bartłomiej Łyczak

natomiast układ nóg św. Franciszka (jedna ustawiona nieco wyżej i zgięta w kolanie) powtarza pozę poznańskiego św. Piotra z Alkantary.

Kolejnym dziełem, które przypisać należy Thomasbergerowi (co zasugerowała już Małkus), jest rzeźba św. Jana Nepomucena, obecnie znajdująca się przy wschowskim placu Świętego Jana (il. 6)⁶⁷. Figurę ustawiono 17 kwietnia 1732 r. przy moście nieopodal wielkiej furty kościelnej, a jej fundatorem był komendariusz kościoła parafialnego Mateusz

Fengler⁶⁸. Święty został przedstawiony w swoim zwyczajowym stroju: sutannie, rokicie i almucji, birecie na głowie oraz z krucyfiksem w dłoniach. Szttywna poza, masywne proporcje oraz twarz z prostym nosem i wąskimi oczami o ostro zarysowanych powiekach odpowiadają wyżej wymienionym realizacjom wschowskiego mistrza.

Do prac Thomasbergera we Wschowie należy dodać ponadto pięć figur świętych zdobiących wejście do kościoła św. Józefa (niegdyś bernardyńskiego,

67. Małkus, „Rozdaję szczerze to co mam”, s. 302.

68. *Kronika Klasztoru Braci Mniejszych*, s. 89–90; „Opis budynków publicznych y folwarcznych miasta J. K. Mci Starey Wschowy”, w: *Stan miasta J. K. Mci Wschowy pod słodkim panowaniem nayiasniejszego Stanisława Augusta Krola Miłościwego [...]* (Leszno: nakładem Samuela Teofila Pressera młodsz., 1783), s. 9; Małkus, „Rozdaję szczerze to co mam”, s. 300 (tu podana data 16 IV 1732 bez wskazania źródła informacji).

7–9 Franz Thomasberger (atryb.), figury w fasadzie kościoła św. Józefa we Wschowie: św. Antoni z Padwy, św. Franciszek z Asyżu, św. Jan Nepomucen, ok. 1740–1744. Fot. Bartłomiej Łyczak

a obecnie franciszkańskiego)⁶⁹. W dolnym rzędzie, na filarach arkad, ustawione są wizerunki św. św. Antoniego z Padwy z księgą i siedzącym na niej Dzieciątkiem (il. 7) oraz Franciszka z Asyżu obejmującego krucyfiks (il. 8). W niszach powyżej znajdują się rzeźby św. św. Jana Nepomucena upozowanego identycznie, jak wyżej opisana wolno stojąca figura (il. 9), Józefa trzymającego w ramionach Dzieciątko (il. 10) oraz Rocha – pielgrzyma z muszlą przypiętą do płaszcza i psem trzymającym w pysku chleb przy boku. Rzeźbiarz zastosował ten sam repertuar schematów w układzie ciał i draperii, jak w wyżej wymienionych dziełach. U św. Franciszka odnaleźć można chociażby nieporadną próbę imitacji kontrastu przez umieszczenie jednej nogi nieco wyżej i zgięcie jej w kolanie. Z kolei szata św. Józefa jest wywinięta i ułożona na kolanie w taki sam sposób, jak u św. Ludwika z Poznania i św. Mikołaja z nagrobka Nieżyłchowskiego. Obie wschowskie figury św. Jana Nepomucena różnią się w zasadzie jedynie układem lewej dłoni. Zaobserwować można też charakterystyczne spłaszczone, masywne nosy oraz grymas twarzy o półotwartych ustach i ostro zarysowanych przymkniętych powiekach. Dzieła z fasady kościoła św. Józefa należy

datować na wczesne lata 40. XVIII w. – trójarkadowe wejście do świątyni wraz z krużgankami oraz bramą klaszorną powstały w latach 1745–1747⁷⁰. Omawiane figury byłyby zatem jednymi z ostatnich realizacji zmarłego w 1744 r. Thomasbergera.

W podobnym czasie wykonana została zapewne także niewielkich rozmiarów rzeźba Marii Niepokalanie Poczętej umieszczona powyżej bramy wejściowej na teren wschowskiego kościoła bernardyńskiego, od strony ul. Kościuszki (il. 11)⁷¹. Wykazuje ona charakterystyczne dla Thomasbergera rozwiązania formalne – zwartość bryły i statyczność podkreślona przez proste fałdy szaty w wertykalnych układach. Lewa noga postaci jest lekko ugięta w kolanie, tworząc blok płaskiej materii, podobnie jak w wielu innych figurach mistrza. Analogicznie jak w przypadku Immaculaty z fasady poznańskiej świątyni opracowany został skłębiony płaszcz, tworzący na wysokości bioder skomplikowaną formę niejako oderwaną od reszty bryły, a także kontrastujące z nim rytmiczne sfaldowania szaty wierzchniej na rękawach i na wysokości pasa.

Kolejną figurą bez wątpienia powstałą w tym samym warsztacie jest rzeźba św. Jana Nepomucena umieszczona na murze otaczającym teren kościoła

69. Chryzostom Fryc, Alojzy Pańczak, Lesław Szymborski, *Wczoraj i dziś franciszkanów we Wschowie* (Wschowa: Klasztor Braci Mniejszych Franciszkanów, 2000), s. 24.

70. Ibid., s. 23–24.

71. Ibid., s. 23.

8 Franz Thomasberger (atryb.), figura św. Józefa w fasadzie kościoła św. Józefa we Wschowie, ok. 1740–1744. Fot. Bartłomiej Łyczak

parafialnego Najświętszej Marii Panny Wniebowziętej w Kościanie (il. 12)⁷². Postać została upozowana w taki sam sposób, jak obie wschowskie figury tego świętego.

Warto dodać, że w Kościanie również znajdował się klasztor Bernardynów – zakonu, dla którego Thomasberger realizował zlecenia w Poznaniu i Wschowie. Być może pierwotnie rzeźba Nepomucena przeznaczona była właśnie do świątyni bernardyńskiej; wiadomo, że po kasacie zakonu w 1827 r. dzieła sztuki oraz elementy wyposażenia kościoła trafiły do okolicznych parafii⁷³.

W artykule Ireny Kubistalowej i Barbary Zabawy dotyczącym mieszczańskich fundacji we Wschowie pojawiła się informacja o wykonaniu studni miejskiej z postacią kobiecą z połowy XVIII w. oraz wystroju Lwiego Mostu datowanego na lata 30. tego stulecia w „warsztatach kamieniarsko-snycerskich Thomasbergera i Grimmlów”⁷⁴. Niestety autorki nie powołały się przy tym na żadne źródło lub wzmiankę w literaturze. Personifikacja zdobiąca miejską fontannę (obecnie przechowywana w Muzeum Ziemi Wschowskiej) nie wykazuje związków z rozpoznaną twórczością Thomasbergera, którego uczestnictwo w jej powstaniu należy odrzucić. Z jego pracownią można w tym kontekście połączyć jedynie dwie figury lwów trzymających kartusze z herbami Wschowy i Elektoratu Saksonii. Ich powstanie łączy się z przyjazdem do Wschowy Augusta III Sasa 4 lipca 1737 r. – pierwotnie rzeźby dekorowały Bramę Polską, przez którą wjechał do miasta monarcha⁷⁵. W XIX w., zapewne w roku 1845, zostały one umieszczone na Lwim Moście⁷⁶. Dziś eksponowane są tam kopie, a oryginały znajdują się w zbiorach Muzeum Ziemi Wschowskiej.

Thomasberger nie był jedynym rzeźbiarzem czynnym we Wschowie w 1. połowie XVIII w. W roku 1741 zmarł Johannes Hellmig, określony w protokole

72. *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 5: *Województwo poznańskie*, z. 10: *Dawny powiat kościański*, oprac. Teresa Ruszczyńska, Aniela Sławska (Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 1980), s. 52, il. 512.

73. Kajetan Grudziński, „Kościan”, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski (Kalwaria Zebrzydowska: Wydawnictwo Bernardynów „Calvarianum”, 1985), s. 149.

74. Kubistalowa, Zabawa, „Wschowa”, s. 408.

75. *Kronika Klasztoru Braci Mniejszych*, s. 97; Jan Zbigniew Wojciechowski, *Zabytki Wschowy i okolic* (Wschowa: Agencja Janexim, 1997), s. 26–27.

76. Martin Sprungala, *Kronika Wschowy* (Sława: Towarzystwo Przyjaciół Sławy, 2016), s. 213 (według autora figury lwów zostały wykonane w XIX w.).

9 Franz Thomasberger (atryb.), figura Marii na bramie w murze przy kościele św. Józefa we Wschowie, ok. 1740–1744. Fot. Bartłomiej Łyczak
 10 Franz Thomasberger (atryb.), figura św. Jana Nepomucena na murze przy kościele Najświętszej Marii Panny Wniebowziętej w Kościanie, 1729–1744. Fot. Bartłomiej Łyczak

z posiedzenia Rady Miasta z 17 maja tego roku jako obywatel i rzeźbiarz⁷⁷. W spisie osób, które uzyskały prawa miejskie, nie udało się jednak odnaleźć jego nazwiska, nie można też na obecnym etapie badań połączyć z nim żadnych prac. Zapewne od połowy wieku działał ponadto warsztat rodziny Grimmlów, wzmiankowany przez Kubistalową i Zabawę⁷⁸. Hipotetycznie w pracowni tej powstała wspomniana wyżej figura kobieca zdobiąca miejską fontannę. Przedstawiciel tej rodziny, Ignatius Grimmel, był wymieniany jako snycerz jeszcze w 1783 r.⁷⁹

Na terenie miasta zachowały się liczne dzieła kamienniarzkie wykazujące inne cechy stylistyczne niż wyżej omówione figury przypisane Thomasbergrowi. Warto wymienić choćby prezentujący dobrą

klasę artystyczną wizerunek św. Józefa na dziedzińcu klasztornym, opatrzony datą 6 czerwca 1742 r.⁸⁰, oraz zblizoną do niego poziomem wykonania grupę Anioła Stróża trzymającego za rękę dziecko w niszy prezbiterium kościoła parafialnego. Duża liczba kamiennych płyt nagrobnych zachowała się w lapidarium – dawnym cmentarzu protestanckim. Niestety twórcy tych dzieł nie są na obecnym etapie badań zidentyfikowani⁸¹.

Thomasberger nie należał do twórców wyróżniających się ze względu na swój talent. W jego realizacjach figuralnych, charakteryzujących się kanciastymi, blokowatymi formami, dostrzec można liczne kompozycyjne niedostatki i błędy anatomiczne. Postacie pozbawione są cech indywidualnych: twarze mają

77. APZG, Akta miasta Wschowy, sygn. 141: [Protokoły posiedzeń Rady Miasta, 1739–1741], s. 448–451.

78. Kubistalowa, Zabawa, „Wschowa”, s. 408.

79. „Inwentarz miasta J. K. M. Starej Wschowy”, w: *Stan miasta J. K. M. Starej Wschowy*, s. 10, 52.

80. Zob. Stanisław Kowalski, „Zabytki miasta i powiatu”, w: *Wschowa. Miasto i powiat* (Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Kultury, 1973), s. 67; Wojciechowski, *Zabytki Wschowy i okolic*, s. 24.

81. Wyjątek stanowi nagrobek pastora Valeriusa Herbergera z 1627 r., autoryzowany przez Conrada Potha; zob. *Corpus Inscriptionum Poloniae*, t. 10: *Inskrypcje województwa lubuskiego*, z. 2: *Powiat wschowski*, oprac. Adam Górski, Paweł Karp (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2006), s. 99–100, nr 68 (tu jako Conrad Pot). Ten sam twórca wykonał także płyty upamiętniające żonę Herbergera, Marię z domu Menzel (1635), pastora Georga Vechnera (1627) oraz medyka Matthaëusa Vechnera (1630); zob. Julius Kohte, *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Posen*, t. 1: *Uebersicht der Kunstgeschichte der Provinz Posen* (Berlin: Julius Springer, 1898), s. 123; t. 3, cz. 3, s. 187–188 (tu jako Konrad Rot).

stypizowane, a w układach ciał i draperii szat często zastosowano powtarzające się rozwiązania. Mimo tego, co dość zaskakujące, rzeźbiarz potrafił pozyskać prestiżowe zlecenia na terenie zarówno Śląska, jak i Rzeczypospolitej. Wyróżnić należy prace w ogrodzie rezydencji biskupów wrocławskich w Nysie oraz dekorację figuralną fasady poznańskiego kościoła Bernardynów. Rozpoznana działalność Thomasbergera w Wielkopolsce związana jest głównie właśnie z tym zakonem, niewątpliwie opierała się na rekomendacjach przekazywanych między kolejnymi konwentami.

Kariera Thomasbergera wpisuje się też w trend migracji rzeźbiarzy pochodzących z Czech i Moraw na północ. Wśród twórców osiadłych w podobnym czasie na terenie Śląska wymienić można pochodzącego

z Pragi Antona Dorazila, od 1729 r. czynnego w Krzeszowie, oraz Franza Josepha Mangoldta (podobnie jak Thomasberger pochodzącego z Brna) od połowy lat 20. prowadzącego warsztat we Wrocławiu⁸². W Rzeczypospolitej można odnotować chociażby Václava Baranka „ex Moravia”, w 1733 r. pracującego dla paulinów na Jasnej Górze, a od 1735 r. do śmierci w 1767 r. działającego w Pińczowie, oraz zmarłego w Dąbrowie Zielonej w 1754 r. Antona Kizlinga, w metryce śmierci określonego „natione bohemus”⁸³. Według niektórych sugestii z Czech pochodzić miał też wybitny warszawski rzeźbiarz Johann Georg Plersch⁸⁴. Podobną do Thomasbergera drogę z morawskiego Lipnika nad Bečvou, przez Opole do Poznania przebył z kolei kilka dekad później Wenzel Johann Böhm⁸⁵.

82. Jakub Kostowski, „Dorazil Anton”, w: *Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, t. 29 (München–Leipzig: K. G. Saur, 2001), s. 34–35; Bartłomiej Łyczak, „W kwestii pochodzenia wrocławskiego rzeźbiarza Franza Josepha Mangoldta”, *Roczniki Sztuki Śląskiej* 28–29 (2019–2020), s. 105–108.

83. Paweł Migasiewicz, „La (petite) gloire du statuaire. Quelques remarques sur la condition sociale des sculpteurs dans la Pologne moderne”, w: *Polska i Europa w dobie nowożytnej. Prace naukowe dedykowane Profesorowi Juliuszowi A. Chrościckiemu*, red. Tadeusz Bernatowicz et al. (Warszawa: Zamek Królewski, 2009), s. 583; Michał Wardzyński, „Prace rzeźbiarsko-kamieniarskie Wacława Beranka dla konwentów paulinów prowincji polskiej. Jasna Góra – Pińczów – Beszowa – Skalka”, w: *Veritati serviens. Księga pamiątkowa Ojcu Profesorowi Januszowi Zbudniewkowi z p.*, red. Jan Dziegielewski et al. (Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2009), s. 493–527.

84. Sito, „Rzeźba figuralna”, s. 357.

85. Michał Wardzyński, „Zespół rokokowych ołtarzy kolegiaty opolskiej – nieznanne dzieło Wenzla Johanna Böhma. Przyczynek do twórczości rzeźbiarza na drodze z Lipnika nad Bečvou do Poznania”, w: *Sztuka dawnego Opola*, red. Bogusław Czechowicz, Joanna Filipczyk, Andrzej Kozieł (Opole: Muzeum Śląska Opolskiego, 2018), s. 115–129.

ANEKS 1

Wpis Franza Thomasbergera jako mistrza do cechu murarzy i kamieniarzy we Wschowie. Archiwum Państwowe w Zielonej Górze, Cech murarzy i kamieniarzy miasta Wschowa, sygn. 3: [Księga protokołów cechu, 1721–1773], s. 10.

1731 den 15ten Maÿ erschein beÿ einen löbl[ichen] Mittel H[e]l[ler] Franciscus Hironimus Thomasberger,

Bürger und Bildtschutzer, er sucht Ihn als einen Mittbruder auf und anzunehmen, welches Ihm auch gewilfahret wird. Vor offener Laden erlegte davor das Quantum nach Handtwercks Brauch... f[loren] [kwota niewpisana]

Schenckte zugleich einen geschnitzter Schildt.

Fragment protokołu posiedzenia Rady Miasta Wschowy z 31 XII 1745 r. zawierający zestawienie masy spadkowej po Franzu Thomasbergerze. Archiwum Państwowe w Zielonej Górze, Akta miasta Wschowy, sygn. 142: [Protokoły posiedzeń Rady Miasta, 1743–1745].

[s. 567] [...] Es sind demnach laut gerichtl[iche] Inventur sub Actu Fraustadt den 24 Martÿ 1744 vorhanden gewesen und verkauft worden an Immo-

bilibus, das auf der Nonnen-Gaße [s. 568] gelegene väterl[iche] Wohnhaus pro M[ar]k 280 Gr[oschen] – An Mobilibus und zwar Baar gefundenes Geld 152– 2/3 An Silberwerk und Pratiosis 183– 28

An Zinn 41– 12
An Kupfer 13–
An Messing 4– 19
An Kleÿdern 104– 13
An Wäsche und Leinen–Zeug 95– 17
An Feder–Betten 74– 3
An Werkzeug 5– 13
An Eisenwerk 5–
An allerhand andern Mobilien, so will bis Dato davon verkauft werden können 26– 10
Thut die gantzen Erb[e] Massa Summa M[ar]k 984 Gr[oschen] 19 2/3 [...]

BIBLIOGRAFIA

- Błaszczyc, Iwona. „Pomnik św. Jana Nepomucena na Starym Rynku”. *Kronika Miasta Poznania* 71, nr 2 (2003): 192–200.
- Brosig, Alfred. *Materiały do historii sztuki wielkopolskiej*. Poznań: s.n., 1934.
- Chmarzyński, Gwido, Mieczysław Gładysz, i Stanisław Golachowski. „Region opolski”. W: *Górny Śląsk*, t. 2, 154–361. Poznań: Instytut Zachodni, 1959.
- Chrzanowski, Tadeusz, i Marian Kornecki. *Sztuka Śląska Opolskiego. Od średniowiecza do końca w. XIX*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1974.
- Corpus Inscriptionum Poloniae*, t. 10: *Inskrypcje województwa lubuskiego*, z. 2: *Powiat wschowski*. Opracowanie Adam Górski, Paweł Karp. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2006.
- Dittrich, Hermann. „Alt Neisser Kunstgewerbe”. *Jahresbericht des Neisser Kunst- und Altertums Vereins* 27 (1923): 3–8.
- Dobrzycka, Anna. „Rzeźba do końca XIX w.”. W: *Dziesięć wieków Poznania*, t. 3: *Sztuki plastyczne*, 93–132. Poznań–Warszawa: Wydawnictwo „Sztuka”, 1956.
- „Domusbergier (Domusbieger) Franciszek”. W: *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających. Malarze – rzeźbiarze – graficy*, t. 2, 86. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1975.
- Fryc, Chryzostom, Alojzy Pańczak, i Lesław Szymborski. *Wczoraj i dziś franciszkanów we Wschowie*. Wschowa: Klasztor Braci Mniejszych Franciszkanów, 2000.
- Grudziński, Kajetan. „Kościan”. W: *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, redakcja Hieronim Eugeniusz Wyczawski, 146–149. Kalwaria Zebrzydowska: Wydawnictwo Bernardynów „Calvarianum”, 1985.
- Hálová-Jahodová, Cecilie. *Brno. Stavební a umělecký vývoj města*. Praha: Pražské Nakladatelství V. Poláčka, 1947.
- Irgang, Winfried. *Freudenthal als Herrschaft der Deutschen Ordens 1621–1725*. Bonn–Bad Godesberg: Verlag Wissenschaftliches Archiv, 1971.
- Kalinowski, Konstanty. *Rzeźba barokowa na Śląsku*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986.
- Kantak, Kamil. *Bernardyni polscy*, t. 2: *1573–1795–1932*. Lwów: nakładem Prowincji Polskiej OO. Bernardynów, 1933.

- Kantak, Kamil. „Kronika Bernardynów poznańskich”. *Kronika Miasta Poznania* 3, nr 10 (1925): 203–215.
- Kantak, Kamil. „Kronika bernardynów toruńskich”. *Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu* 32 (1925): 103–134.
- Kantak, Kamil. „Sylwetki Bernardynów poznańskich – Jan Kapistran Szysiecki”. *Kronika Miasta Poznania* 8, nr 1 (1930): 68–87.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 5: *Województwo poznańskie*, z. 10: *Dawny powiat kościański*. Opracowanie Teresa Ruszczyńska, Aniela Sławska. Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 1980.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce. Seria Nowa*, t. 7: *Miasto Poznań*. Redakcja Eugeniusz Linette, Zofia Kurzawa, Andrzej Kuztelski, cz. 1: *Ostrów Tumski i Śróдка z Komandorią*. Redakcja Zofia Kurzawa, Andrzej Kuztelski. Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 1983.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce. Seria Nowa*, t. 7: *Miasto Poznań*, redakcja Eugeniusz Linette, Zofia Kurzawa, Andrzej Kuztelski, cz. 2. 1: *Śródmieście. Kościoły i klasztory*, redakcja Zofia Kurzawa, Andrzej Kuztelski. Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 1998.
- Kęblowski, Janusz. *Nysa*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1972.
- Kohte, Julius. *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Posen*, t. 3: *Die Landkreise des Regierungsbezirks Posen*, cz. 3: *Fraustadt, Lissa, Rawitsch und Gostyn*. Berlin: Julius Springer, 1896.
- Kohte, Julius. *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Posen*, t. 1: *Uebersicht der Kunstgeschichte der Provinz Posen*. Berlin: Julius Springer, 1898.
- Kostowski, Jakub. „Dorazil Anton”. W: *Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, t. 29, 34–35. München–Leipzig: K. G. Saur, 2001.
- Kowalski, Stanisław. „Zabytki miasta i powiatu”. W: *Wschowa. Miasto i powiat*, 55–72. Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Kultury, 1973.
- Krause, Walter. *Grundriss eines Lexikons bildender Künstler und Kunsthandwerker in Oberschlesien von den Anfängen bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts*. Oppeln: Verlag Der Oberschlesier, 1933.
- Kroniki Bernardynów poznańskich*. Opracowanie Salezy Bogumił Tomczak, Jacek Wiesiołowski. Poznań: Wydawnictwo Miejskie, 2002.
- Kubistalowa, Irena, i Barbara Zabawa. „Wschowa, «civitas secundi ordinis». Mecenat artystyczny mieszczaństwa od XVI do XVIII w.”. W: *Sztuka miast i mieszczaństwa XV–XVIII wieku w Europie Środkowowschodniej*, redakcja Jan Harasimowicz, 397–410. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1990.
- Kuztelski, Andrzej. „Historia budowy i wyposażenia kościoła bernardyńskiego. Z prac nad katalogiem zabytków Poznania”. *Kronika Miasta Poznania* 62, nr 3–4 (1994): 404–426.
- Leisching, Julius. „Die St. Lucasbruderschaft der Maler und Bildhauer von Brünn (Fortsetzung)”. *Mittheilungen des Mährischen Gewerbe-Museums* 17, nr 6 (1899): 43–47.
- Leszczyński, Józef. „Zarys dziejów miasta do roku 1740”. W: *Miasto Nysa. Szkice monograficzne*, redakcja Janusz Kroszel, Stefan Popiołek, 17–61. Wrocław: Instytut Śląski w Opolu, 1970.
- Linette, Eugeniusz. „Kontrakty dominikanów ze snycierzami poznańskimi (Krzysztofem Redellem z 1621 i Fr. Antonim Brumbacherem z 1714 roku)”. *Biuletyn Historii Sztuki* 28, nr 3–4 (1966): 388–392.
- Linette, Eugeniusz. „Życie artystyczne – sztuka baroku”. W: *Dzieje Poznania do roku 1793*, t. 1, cz. 2, redakcja Jerzy Topolski, 701–774. Warszawa–Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988.
- Lutz, Gerhard. „Fürstbischof Franz Ludwig von Pfalz-Neuburg und seine Residenz Neisse”. W: *Nysa. Sztuka w dawnej stolicy księstwa biskupiego*, redakcja Ryszard Hołownia, Mateusz Kapustka, 195–204. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 2008.
- Łukomski, Stanisław. *Koźmin Wielki i Nowy. Monografia historyczna*. Poznań: nakł. aut., 1914.
- Łyczak, Bartłomiej. *Toruński cech rzeźbiarski i snycerka na obszarze jego oddziaływania w latach 1695–1793*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2018.

- Eyczak, Bartłomiej. „W kwestii pochodzenia wrocławskiego rzeźbiarza Franza Josepha Mangoldta”. *Roczniki Sztuki Śląskiej* 28–29 (2019–2020): 105–108.
- Małkus, Marta. „Rozdaję szczerze to co mam... Pomnik nagrobny Mikołaja Niezychowskiego u wschowskich bernardynów”. W: *Rycerze – szlachta – ziemianie. Szlachetnie urodzeni na ziemi wschowskiej i pograniczu wielkopolsko-śląskim*, redakcja Paweł Klint, Marta Małkus, Kamila Szymańska, 289–303. Wschowa–Leszno: Muzeum Okręgowe, Muzeum Ziemi Wschowskiej: Stowarzyszenie Czas A.R.T., 2014.
- Migasiewicz, Paweł. „La (petite) gloire du statuaire. Quelques remarques sur la condition sociale des sculpteurs dans la Pologne moderne”. W: *Polska i Europa w dobie nowożytnej. Prace naukowe dedykowane Profesorowi Juliuszowi A. Chrościckiemu*, redakcja Tadeusz Bernatowicz et al., 579–584. Warszawa: Zamek Królewski, 2009.
- Nowak, Adolf. *Kirchliche Kunst-Denkmale aus Olmütz*. Olmütz: Kaiser Franz Josef-Gewerbe-Museum, 1892.
- Nowakowski, Andrzej. *Wschowa i ziemia wschowska w dawnej Polsce (do roku 1793)*. Białystok: „Temida 2”, 1994.
- Patzak, Bernhard. „Der ehemalige fürstbischöfliche Lustgarten zu Neisse. Ein Beitrag zur schlesischen Kultur- und Kunstgeschichte”. *Oberschlesische Heimat. Zeitschrift des Oberschlesischen Geschichtsvereins* 12, nr 2 (1916): 71–75.
- Patzak, Bernhard. *Die Jesuitenbauten in Breslau und ihre Architekten. Ein Beitrag zur Geschichte des Barockstiles in Deutschland*. Strassburg: J. H. Ed. Heitz (Heitz & Mündel), 1918.
- Plebański, Rafał. „XVIII-wieczna rzeźba kamienna w Wielkopolsce”. *Ochrona Zabytków* 52, nr 3 (1999): 280–295.
- Pötzl-Malikova, Maria. „Zur Typenbildung bei Giovanni Giuliani. Die Bedeutung der Statuetten Duquesnoys in der Liechtensteinischen Kunstkammer für sein Werk”. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. F. Řada uměnovědná* 42-44, F37–39 (1993–1995): 13–34.
- Röder, Julius. „Berger Augustin”. W: *Die Olmützer Künstler und Kunsthandwerker des Barock*, t. 1: *Maler, Bildhauer, Goldschmiede, Goldschläger, Gold- und Silberarbeiter, Perlhefter und Glaser (Glasmaler, Glasschneider, Spiegelmacher)*, 48. Olmütz: Verlag der Heimatblätter für die Olmützer Sprachinsel und das Odergebirge, 1934.
- Röder, Julius. „Hertzog Hans Ludwig”. W: *Die Olmützer Künstler und Kunsthandwerker des Barock*, t. 1: *Maler, Bildhauer, Goldschmiede, Goldschläger, Gold- und Silberarbeiter, Perlhefter und Glaser (Glasmaler, Glasschneider, Spiegelmacher)*, 74. Olmütz: Verlag der Heimatblätter für die Olmützer Sprachinsel und das Odergebirge, 1934.
- Röder, Julius. „Thomasberger Augustin Johann”. W: *Die Olmützer Künstler und Kunsthandwerker des Barock*, t. 1: *Maler, Bildhauer, Goldschmiede, Goldschläger, Gold- und Silberarbeiter, Perlhefter und Glaser (Glasmaler, Glasschneider, Spiegelmacher)*, 136–137. Olmütz: Verlag der Heimatblätter für die Olmützer Sprachinsel und das Odergebirge, 1934.
- Rohrschneider, Christine. „Domusbergier (Domusbieger) Franciszek”. W: *Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, t. 28, 474. München–Leipzig: K. G. Saur, 2001.
- „Schlein, Karl Josef”. W: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, t. 30, redakcja Hans Vollmer, 102. Leipzig: Verlag von E. A. Seemann, 1936.
- Sito, Jakub. „Rzeźba figuralna”. W: *Sztuka polska*, t. 5: *Późny barok, rokoko, klasycyzm (XVIII wiek)*, 353–421. Warszawa: Wydawnictwo Arkady, 2016.
- Sprungala, Martin. *Kronika Wschowy*. Sława: Towarzystwo Przyjaciół Sławy, 2016.
- Šrámek, Jan. „Maletínské a mladějovské pískovce na Čestném sloupu Nejsvětější Trojice v Olomouci”. *Zprávy o geologických výzkumech* 37 (2004): 158–161.
- Stehlík, Miloš. „Mistr lomnického sloupu – materiálový příspěvek k baroknímu sochařství na Moravě”. *Památková péče na Moravě. Monumentorum Moraviae tutela* 11 (2006): 43–50.

- Stehlík, Miloš. „Moravské sochařství první poloviny 18. Století”. W: *Michał Klahr starszy i jego środowisko kulturowe*, redakcja Jan Wrabec, 115–121. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski – Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych, 1995.
- Teatr i mistyka. Rzeźba barokowa pomiędzy Zachodem a Wschodem. Redakcja Konstanty Kalinowski. Poznań: Muzeum Narodowe w Poznaniu, 1993.
- „Thomasberger, Augustin Joh.” W: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, t. 33, redakcja Hans Vollmer, 68–69. Leipzig: Verlag von E. A. Seemann, 1939.
- „Thomasberger, Mathias”. W: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, t. 33, redakcja Hans Vollmer, 69. Leipzig: Verlag von E. A. Seemann, 1939.
- Tiede, Jürgen. „Berger, Augustin”. W: *Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, t. 9, 342. München–Leipzig: K. G. Saur, 1994.
- Toman, Prokop. „Thomasberger, Augustin”. W: *Nový slovník československých výtvarných umělců*, t. 2, 588. Ostrava: Výtvarné Centrum Chagall, 1993.
- Toman, Prokop. „Thomasberger, Matěj”. W: *Nový slovník československých výtvarných umělců*, t. 2, 588. Ostrava: Výtvarné Centrum Chagall, 1993.
- Tomczak, Salezy Bogumił. „Jan Kapistran Szysiecki, zasłużony bernardyn poznański z przełomu XVII i XVIII stulecia”. *Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski* 9 (2014): 127–152. <https://doi.org/10.14746/e.2014.9.6>.
- Tomczak, Salezy Bogumił. „Kościół św. Franciszka z Asyżu i klasztor Franciszkanów w Poznaniu w latach 1947–1957”. *Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski* 13 (2018): 73–105. <https://doi.org/10.14746/e.2018.13.4>.
- Urban, Wincenty. „Kościół pod wezwaniem św. Jakuba w Nysie”. *Nasza Przyszłość* 26 (1971): 109–133.
- Völkel, Richard. „Die persönliche Zusammensetzung des Neisser Kollegiatkapitels während seiner Residenz in der Altstadt Neisse 1477–1650 an der Kollegiatkirche zu SS Johannes Ev. und Nikolaus”. *Bericht der Wissenschaftlichen Gesellschaft Philomathie in Neisse* 42 (1938): 1–239.
- Vorálková, Lucie. „Morový sloup v Lomnici u Tišnova”. Praca licencjacka, Masarykova Univerzita, Brno, 2014.
- Wardzyński, Michał. „Marmury dolnośląskie. Zarys dziejów wydobywania i artystycznego wykorzystania w kamieniarstwie i rzeźbie w epoce nowożytnej na Śląsku i w Rzeczypospolitej”. W: *Rzeźba barokowa na Dolnym Śląsku w 2. połowie XVII wieku*, redakcja Artur Kolbiarz, 109–138. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2020.
- Wardzyński, Michał. „Prace rzeźbiarsko-kamieniarskie Wacława Beranka dla konwentów paulinów prowincji polskiej. Jasna Góra – Pińczów – Beszowa – Skalka”. W: *Veritati serviens. Księga Pamiątkowa Ojcu Profesorowi Januszowi Zbudniewkowi zp*, redakcja Jan Dziegielewski et al., 493–527. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2009.
- Wardzyński, Michał. „Zespół rokokowych ołtarzy kolegiaty opolskiej – nieznanne dzieło Wenzla Johanna Böhma. Przyczynek do twórczości rzeźbiarza na drodze z Lipnika nad Bečvou do Poznania”. W: *Sztuka dawnego Opola*, redakcja Bogusław Czechowicz, Joanna Filipczyk, Andrzej Kozieł, 115–129. Opole: Muzeum Śląska Opolskiego, 2018.
- Witecki, Jacek. „Zawieszki do wilkomów i obesłania cechowe”. W: *Zabytki cechów śląskich*, redakcja Małgorzata Korżel-Kraśna, 293–351. Wrocław: Muzeum Narodowe we Wrocławiu, 2002.
- Wojciechowski, Jan Zbigniew. *Zabytki Wschowy i okolic*. Wschowa: Agencja Janexim, 1997.
- Zlat, Mieczysław. *Brzeg*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979.

Franz (Franciscus Hieronymus) Thomasberger, a Moravian Sculptor in Silesia and Greater Poland in the First Half of the 18th Century by Bartłomiej Łyczak

Franz (Franciscus Hieronymus) Thomasberger (1696–1744) was born in the Moravian city of Brno as the son of the sculptor Matthias Thomasberger and Judith née Schwantzký. He probably learnt his trade in his home town, and as a journeyman he wended his way to the Silesian town of Nysa. On 6 May 1721, he married Anna Lehmann, shortly afterwards became a citizen of the town and a master sculptor. His works from this period have not survived, but it is known that he made two reredos in the church of St. James and the decoration of the fountain in the garden of the residence of the bishops of Wrocław. After a few years, he left Nysa for unknown reasons and moved to Wschowa, a town located in the Commonwealth of Poland and Lithuania, receiving its citizenship on 5 January 1729. Two years later Thomasberger became a member of the local guild of masons and stonemasons; by 1735 he was described as a town judge. The only work confirmed by the sources to be his is a group of ten sandstone statues created between 1729 and 1730, which decorate the façade of the Bernardine church of the Seraphic St Francis in Poznań. They depict the Virgin Mary and saints associated with the Franciscan order. The contract for this commission was lost during the Second World War, but its contents is known from a copy. Because of the version of his name appearing in this contract, the sculptor has hitherto functioned in literature as Domusbergier.

On the basis of stylistic similarities, a number of works in Wschowa should also be attributed to Thomasberger: the tombstone of Mikołaj Niezychowski in the ex-Bernardine church of St Joseph (1731), five statues of saints decorating the entrance to the same church, and the statue of the Virgin Mary on the gate leading to that church (1740s). He also made the statue of St John of Nepomuk (1732, formerly on the bridge by the church gate, now in St. John's Square) and possibly two lions holding armorial shields, sculpted on the occasion of the visit of King Augustus III of Saxony to Wschowa (1737, now in the Museum of Wschowa Land). In addition, the sculpture of St John of Nepomuk on a wall by the church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in Kościan, originally possibly in the local Bernardine monastery, should be regarded as work by the same master.

Thomasberger was hardly an artist distinguished for his artistic talent. The statues he made are coarsely chiselled, with awkwardly wrought poses. The figures are devoid of individual features, and the repertoire of patterns used in the shaping of body and robe arrangements was limited. He did, however, manage to win prestigious commissions, during his residence in Nysa as much as in Wschowa. Probably his main clients were the Bernardine monasteries of Greater Poland, with which the majority of his surviving works are connected.

BIOGRAPHICAL NOTE

Bartłomiej Łyczak PhD is an art historian and historian, employed at the Institute of Art History at the University of Gdańsk. His research focuses on the art and culture of the early modern period, especially on sculpture and artistic crafts in the Royal Prussia and the operation of craft guilds. He is the author of many published works, including the books: *Georg Vick – toruński złotnik pierwszej połowy XVIII wieku* [Georg Vick – a Toruń Goldsmith in the First Half of the 18th Century] (2017) and *Toruński cech rzeźbiarski i snycerka na obszarze jego oddziaływania w latach 1695–1793* [The Toruń Guild of Sculptors and Woodcarving in the Area of its Influence in the Years 1695–1793] (2018).

NOTA BIOGRAFICZNA

Bartłomiej Łyczak jest historykiem sztuki i historykiem, pracownikiem Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Gdańskiego. Jego badania koncentrują się na sztuce i kulturze epoki nowożytnej, zwłaszcza rzeźbie i rzemiośle artystycznym w Prusach Królewskich oraz funkcjonowaniu cechów rzemieślniczych. Autor licznych publikacji, w tym książek *Georg Vick – toruński złotnik pierwszej połowy XVIII wieku* (2017) i *Toruński cech rzeźbiarski i snycerka na obszarze jego oddziaływania w latach 1695–1793* (2018).